

УДК 341.37.091+37.014:37.02(072)

КИРИЛЮК Анна Василівна –
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
соціальної роботи і менеджменту СКД
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
<http://orcid.org/0000-0002-6233-9697>
e-mail: ann_kv@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ІДЕЇ «ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ» НА ОСНОВІ ЇЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО РОЗРОБЛЕННЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Спроба концептуального осмислення ідеї «дитиноцентризму» в системі її різноманітних зв'язків зі світом детермінована низкою чинників. По-перше, нині набуває активності процес видозміни соціальних практик сучасного дитиноцентризму як явища (політичних, маркетингових, художніх, інформаційних та ін.), котрі позиціонують дитинство у якості самоцінного, рівноправного дорослому суб'єкта відносин. По-друге, у науковій площині спостерігається відсутність загального методологічного підходу до аналізу дитиноцентризму як феномену, що розвивається, у науці, культурі, побуті та на рівні соціуму загалом.

Можемо констатувати про те, що наукова спільнота в ХХІ столітті зіткнулися з реальністю зміни парадигми в дослідницькій практиці – з «дорослоцентризму» на – «дитиноцентризм». Даний факт підтверджує актуальність міждисциплінарного вивчення дитиноцентризму як особливої психо-соціо-культурної реальності, створення цілісної панорами уявлень про сучасні тенденції та закономірності побутування дитинства в різних культурних локаціях.

Проте, пряме накладення концептуального апарату різних дисциплін один на одного, як показує досвід, не завжди призводить до очікуваних наукових результатів. У цьому зв'язку, уважаємо, що для успішного вирішення завдання міждисциплінарного осмислення ідеї «дитиноцентризму» доцільним є звернення до загальнонаукової та конкретно-наукової методології (за Е. Юдіним [8, с. 41–45]), що забезпечує рефлексію наукового знання, а відтак можливим стає не лише відтворення і відображення реального стану предмету дослідження, а й свідомий контроль за ходом, формами, умовами і висхідними засадами процесу його пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує активне наукове розроблення проблем, пов'язаних, передусім, із категорією «дитинство». Спектр

вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок є досить широким: від етнографічних (Ф. Ле Пле, Л. Морган, І. Щербак та ін.), антропологічних (Ф. Ар'єс, М. Мід, Е. Субботський та ін.), філософських (С. Гребінь, Л. Українець та ін.), соціологічних (І. Голубева, М. Гольченко, І. Загарницька, М. Ковалевський, І. Кон, С. Майорова-Щеглова, П. Сорокін та ін.) до суто педагогічних (Л. Боровикова, І. Волошанська, К. Каліна, Т. Кочубей, Т. Кравцова, М. Подоляк та ін.) досліджень. Зауважимо, що з позиції системно-цілісного підходу, основні напрями розроблення проблеми дитинства представлено у роботах вітчизняної дослідниці С. Лупаренко.

Відтак, не зупиняючись на аналізі останніх досліджень і публікацій, констатуємо наступні тенденції наукового розроблення категорії «дитинство» через виокремлення відповідних концептів як ціннісно-змістових одиниць, в яких, власне, й відбивається розуміння дослідниками суб'єктивної реальності даної категорії. Такими концептами, зокрема, є самоцінність дитинства (Л. Боровикова); дитинство – «образ людини» як майбутньої особистості (С. Гребінь); дитинство є періодом інтенсивного фізичного, психічного, морального і духовного розвитку (С. Лупаренко); дитинство – конкретно-історичний період (І. Голубева); дитинство підвладне змінам в різній соціально-історичній реальності (С. Гольченко) тощо.

Натомість, власне «дитиноцентризм» як педагогічна категорія зустрічається у поодиноких дослідженнях (О. Асмосов, К. Астон-Джеймс, Е. Данн, О. Квас, В. Кремень, К. Кушлев, М. Набок та ін.). Зокрема, у працях вітчизняної дослідниці О. Квас дана категорія уживається на рівні із «педоцентризмом» і «педагогікою дитинства» (особистісно орієнтована модель виховання дитини, призначення якої – розширити її можливий життєвий шлях та саморозвиток на засадах гуманізації реального буття дитини, посилення уваги до системи її цінностей, інтересів задля формування у неї основ життєвої компетенції

[3]). Таке сутнісне і змістове розуміння дитиноцентризму, на наш погляд, дещо «ідеалізує» означений феномен, не відбиваючи сучасні виховні тенденції, пов'язані як-от із розміщенням дітей у центр життя дорослих, демонстрування надвисокого рівня особистих інвестицій батьків, максимізація благополуччя дітей, навіть за рахунок власного добробуту, а також готовність вибудувати пріоритети фінансових, часових, особистих та ін. ресурсів на користь саме дітей.

Мета статті – розкрити зміст та особливості розроблення ідеї «дитиноцентризму» на засадах міждисциплінарності задля її концептуального осмислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість розроблення ідеї «дитиноцентризму» на засадах міждисциплінарності детерміновано, власне, комплексним розумінням даного феномену в педагогіці та потребою розв'язання низки методологічних протиріч, які подекуди прослідковуються в педагогічній науці й практиці.

Такі протиріччя, на нашу думку, виникають між: 1) потребою уніфікації загальнонаукового рівня методології та розрізненими принципами і категоріальним апаратом різного роду досліджень ідеї «дитиноцентризму»; 2) потребою обґрунтування конкретно-наукової методології, зокрема сукупності методів, принципів і процедур розроблення ідеї «дитиноцентризму» та виникненням нових дослідницьких практик і понять, які їх характеризують, у результаті чого знання про предмет дослідження цілком закономірно залишається неповним і не універсальним; 3) потребою вироблення єдиної методики і техніки дослідження ідеї «дитиноцентризму», зокрема на засадах міждисциплінарності, набору процедур, які уможливають отримання однакового і достовірного емпіричного матеріалу, первинну обробку, а відтак його включення в масив наявного знання та нормативним або утилітарним характером наукових розвідок, що цілком зумовлено безпосередньою регламентацією наукової діяльності.

Вирішення означених протиріч актуалізує узагальнення і систематизацію дослідницьких позицій, які розкривають висхідні ідеї міждисциплінарності педагогічних досліджень. Зауважимо на тому, що, згідно із останніми даними (Л. Киященко [4], О. Колосова [2], А. Лубський [5], С. Майорова-Щеглова [2], С. Мітрофанова [2] та ін.), міждисциплінарність варто вирізняти

з-поміж мультидисциплінарності та трансдисциплінарності (Таблиця 1).

Таблиця 1

Уявлення про міждисциплінарність, мультидисциплінарність та трансдисциплінарність як наукові стратегії

Наукова стратегія	Особливості стратегії
Мультидисциплінарність	Застосування методології і методичних інструментів однієї наукової дисципліни в цілях перевірки гіпотези, аналізу соціальної реальності на «території» іншої науки
Трансдисциплінарність	Специфічний підхід узагальнення, осмислення нових отриманих даних на концептуальному рівні
Міждисциплінарність	Спроба вирішення проблем (наукових і прикладних), що лежать на перетині предметів різних дисциплін із застосуванням сучасних когнітивних методів

Спробуємо проблематизувати досить складне, з методологічної точки зору, питання – дослідження ідеї «дитиноцентризму» у сучасних умовах на засадах міждисциплінарності. Вивчення та аналіз робіт провідних дослідників, зокрема С. Майорової-Щеглової [2, с. 14–20] та ін., дозволяє говорити про те, що серед визначальних рис означеної наукової стратегії маємо вирізняти *універсальність* і *метапредметність*.

Зауважимо та тому, що потреба в єдності та універсальності (глобальності, всеохоплюваності, багатоаспектної та ін.) знання про дитиноцентризм є логічним проявом певної роздробленості, відокремленості знання. Адже навіть синтез та інтеграція не можуть відбуватися інакше, ніж через подальшу диференціацію окремих наук, предметом яких є, зокрема, й проблема дитинства, дитячої субкультури та ін.

Проте, з іншого боку, перспектива створення універсального знання саме про дитиноцентризм видається нам дещо не здійсненою. Уважаємо, уніфікація і стандартизація знання, в умовах виникнення нових та увиразнення вже існуючих соціальних практик побутування дорослих і дітей та динамічної зміни їх показників й характеристик, вочевидь, є досить дискусійними явищами.

Тож більш прийнятним способом втілення міждисциплінарності у процес розроблення ідеї «дитиноцентризму», погоджуючись у цілому із С. Майоровою-Щегловою [2, с. 14], вважаємо просування наукового дискурсу у бік створення

метапредметного знання. Власне, метапредметний підхід (від «мета» – «що стоїть за») отримав розвиток у педагогіці наприкінці ХХ ст. (зокрема, в роботах Ю. Громико «Метапредмет (Проблема)», А. Хуторського «Метапредметный подход в обучении» та ін.).

У сучасному педагогічному дискурсі «метапредметність» набуває активного розроблення: «інтегруюча та узагальнююча основа, яка дозволяє створити цілісну картину у сприйнятті, вивченні та усвідомленні поняття, явища, процесу, закону, комплексу, системи» (С. Трубачева [7, с. 183]); «перехід від існуючої практики дроблення знань на предмети до цілісного образного сприйняття світу» (С. Сібагатов [6]). У контексті нашого дослідження метапредметність дозволяє, по-перше, вирішити проблему роз'єднаності, відірваності різних галузей знань, які розробляють проблематику дитиноцентризму; по-друге – виокремити та описати те, що стоїть за безпосереднім предметом дослідження, знаходиться в його основі та одночасно в кореновому зв'язку з ним; по-третє, не тільки створити сучасну систему знань про ідею «дитиноцентризму», але й освоїти та обґрунтувати універсальні способи пізнання предмету, що наблизить до конгломерації знання і методів різних наук про дитину.

На разі, постає наступне технологічне запитання: які підходи обрати, щоб, подолавши предметні перегородки, зберегти зміст і відтворити реально існуючі відкриття та винаходи у рамках окремих дисциплін. Досить виваженою у даному контексті видається думка А. Бесчасної [1, с. 17] про те, що міждисциплінарний підхід варто розглядати як своєрідний перетин знань різних наук, що вивчають розвиток і формування особистості дитини, соціокультурні, історичні особливості життя дітей, причини та передумови розвитку ідеї «дитиноцентризму».

Аналіз наукової літератури (А. Бесчасна, О. Квас, І. Кон, С. Майорова-Щеглова та ін.) дозволяє виокремити наступні підходи, які, на нашу думку, цілком відбивають можливості міждисциплінарного синтезу різних наук у контексті розроблення ідеї «дитиноцентризму»:

– *діахронний* (урахування міжпоколінного погляду на дитинство, осмислення його з позиції орієнтованості на дорослість);

– *синхронний* (визначення специфіки різних дитячих співтовариств у певний часовий період);

– *інтераціональний* (дослідження взаємодії дорослих і дітей, пов'язаних відповідними ролями, у різних сферах їхньої життєдіяльності);

– *структурно-функціональний* (вивчення соціальної системи «дорослі-діти» через призму визначення місця дитинства в соціальній структурі конкретного суспільства, яке складається із індивідів, котрі мають свої ролі й статуси; зв'язок дітей із світом дорослих може визначатися через поняття функції та її співвідношення з ширшими системами і статево-віковими підгрупами);

– *ситуаційний* (фіксування уваги не на власне взаємодії дорослих і дітей, а на цінностях, нормах у сфері міжпоколінних стосунків; аналіз взаємодії як соціальної ситуації, що детермінує множинність варіантів інтеракції);

– *інституційний* (аналіз інваріантних способів інкультурації та соціалізації дітей в провідних соціальних інститутах);

– *еволюційний* (вивчення дитинства в контексті різних історичних періодів, а також зведення різних підходів розроблення ідеї «дитиноцентризму» в одну загальну систему через використання понять «соціальні ролі», «світоглядні установки і задачі», «еволюція потреб дітей і цілей дорослих»).

Обґрунтовуючи доцільність застосування вище згаданих підходів, які увиразнюють міждисциплінарний характер вивчення ідеї «дитиноцентризму», зауважимо на тому, що соціальна реальність сучасного дитинства в усьому її різноманітті у перспективі посилює необхідність опису дослідницьких методів, які дозволяють охопити увесь спектр змін, що відбуваються, а також проаналізувати актуальні проблеми дитинства в українському суспільстві, зокрема в освітній та сімейній сферах.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку.

Таким чином, розроблення ідеї «дитиноцентризму» на засадах міждисциплінарності видається доцільним і можливим на стику педагогіки, загальної психології, психології розвитку і соціальної психології, а також соціології, культурології, етнографії, філософії, історії, семіотики, історичної демографії. Можемо констатувати, що науковий симбіоз такого характеру дозволяє виокремити перспективні наукові підходи (діахронний, синхронний, інтераціональний, структурно-функціональний, ситуаційний, інституційний, еволюційний та ін.) дослідження процесів, що відбуваються у царині взаємин дорослих і дітей, з яскраво вираженою орієнтацією на дитиноцентризм, та розкривають можливі

вектори їх розвитку, процеси еволюції у майбутньому.

Перспективним видається обґрунтування процедури встановлення мета-предметних зв'язків, принципів і методів концептуалізації ідеї «дитиноцентризму» задля оволодіння навичками «перекладу» базових методів різних дисциплін на мову педагогічної науки, перетворення їх у форму практичних ідей, придатних для вирішення конкретних завдань на рівні навчальних і виховних практик.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бесчасная А. А. Междисциплинарный характер социологических исследований детства // Теория и практика общественного развития. – 2015. – № 18. – С. 16–20.

2. Детство XXI века в социогуманитарной перспективе: новые теории, явления и понятия: коллективная монография / научн. ред. С. Н. Майорова-Щеглова. – М. : РОС, 2017. – 203 с.

3. Квас О. В. Развитие идей дитиноцентризму в педагогичній теорії та практиці (друга половина XIX – перша половина XX століття): автореф. дис. ... наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Квас. – Дрогобич, 2012. – 45 с. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/238/239/9659.html>

4. Киященко Л. П. Междисциплинарность – область взаимодействия философии и социологии / Л. П. Киященко // Социологические исследования. – 2016. – № 2. – С. 3–11.

5. Лубский А. В. Междисциплинарные научные исследования: когнитивная «мода» или социальный «вызов» / А. В. Лубский // Социологические исследования. – 2015. – № 10. – С. 3–11.

6. Сібагатов С. С. Метапредметний підхід як спосіб реалізації принципу профільного навчання. Блог вчителя історії С. Сібагатова. URL: https://sibagatov.blogspot.com/2016/02/blog-post_62.html

7. Трубачева С. Е. Метапредметный аспект формирования загалнонавчальних компетентностей учнів в умовах профільного навчання / С. Е. Трубачева // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка, соціальна робота». – 2015. Випуск 36. – С. 183–185. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11658/1/8F.pdf>

8. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.

REFERENCES

1. Beschasnaya, A. A. (2015). *Mezh-dissiplinarny'j karakter sotsiologicheskikh issledovanij detstva*. [An interdisciplinary character of sociological researches of a childhood]. Moscow.

2. *Detstvo XXI veka v sotsiogumanitarnoj perspektive: novy'e teorii, yavleniya i ponyatiya*

(2017). [Childhood of the XXI century in a social-humanitarian prospect: new theories, phenomena and concepts]. Moscow.

3. Kvas, O. V. (2012). *Rozvytok idei dytynotsentryzm v pedahohichnij teorii ta praktytisi (druga polovyna XIX – persha polovyna XX stolittia)*. [The development of child-centrism ideas in a pedagogical theory and practice (the second half of XIX – the first half of XX of century)]. Drohobych. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/238/239/9659.html>

4. Kiyashhenko, L. P. (2016). *Mezh-dissiplinarnost' – oblast' vzaimodejstviya filosofii i sotsiologii*. [An interdisciplinary is an area of cooperation of philosophy and sociology]. *Sosiologicheskie issledovaniya*. № 2.

5. Lyubskij, A. V. (2015). *Mezh-dissiplinarny'e nauchny'e issledovaniya: kognitivnaya «moda» ili sotsialny'j «vy'zov»*. [Interdisciplinary scientific researches: cognitive «fashion» or social «call»]. *Sosiologicheskie issledovaniya*.

6. Sibahatov, S. S. *Metapredmetnyi pidkhid yak sposib realizatsii printsypu profilnoho navchannia. Bloh vchytelia istorii S. Sibahatova*. [A metasubject approach as a method of realization of principle of profile studies]. URL: https://sibagatov.blogspot.com/2016/02/blog-post_62.html

7. Trubacheva, S. E. (2015). *Metapredmetnyi aspekt formuvannia zahalnonavchalnykh kompetentnostei uchniv v umovakh profilnoho navchannia*. [A metasubject aspect of the forming of educational competitions of students in the conditions of profile studies]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriya «Pedahohika, sotsialna robota». Vypusk 36. С. 183–185. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11658/1/8F.pdf>

8. Yudin, E'. G. (1978). *Sistemny'j podxod i princip deyatel'nosti: Metodologicheskie problemy' sovremennoy' nauki*. [Approach of the systems and the principle of activity: the Methodological problems of modern science]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КИРИЛЮК Анна Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту СКД Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: становлення і розвиток концепції дитиноцентризму.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KYRILUK Anna Vasylyvna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Management of the ACS Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko.

Circle of scientific interests: formation and development of the concept of child-centrism.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2019 р.